

VERBUVÁLÁS ZEMPLÉNBEN A XVIII. SZÁZADBAN

HÖGYE ISTVÁN

A XVIII. század elejétől, országgyűlési határozattal 1715-től kezdik szervezni az állandó hadsereget. A létszám biztosítására, a folyamatos feltöltésre szolgált a verbuválás, toborzás. Lebonyolítását a Werbung Kommandó végezte, melynek segítségével voltak a közigazgatás emberei, a községi bírók és a toborzó tisztek. Az eseményt katonafogásnak, később sorozásnak nevezték. Háborúk esetén gyakran szükség volt meg-megújított katonafogásra, melyet szinte mindig látványossággal kötöttek egybe, amikor a toborzók – már hivatásos katonának állt legények – mulatozással, tánccal, muzsikaszóval csábították a katonakorú legényeket a hadseregbe. Gyakran a verbuválásra díszes öltözetekben megjelenő, jól táncoló, mulató katonák sikeresen toboroznak kellő jelentkezőt, főleg huszárezredekhez, máskor azonban erőszakkal tudják biztosítani a szükséges létszámot.

A toborzás hazánkban az 1848-as forradalomig volt szokásos, bár a forradalom és szabadságharc honvéd serege is toborzással növelte létszámát, különösen közismert Kossuth Lajos alföldi toborzó körútja, vagy Vasvári Pál híres és gyakori verbunkja, melyek nyomán tömegesen mennek katonának az ifjak.

A néprajzban, népköltészetben, népzeneben, de a szépirodalomban, zeneirodalomban is sok szép emléke maradt a verbuválásnak. Legismertebbek a katona költők-írók színes, eleven leírásai pl. Gvadányi József, Orczy Lőrinc, Amade László, Barcsay Ábrahám versei. Nemcsak versben, hanem a katonaélet mindennapjainak bemutatásában is jeleskedett a zempléni verbuválást irányító, az újoncokat kiképző, gyakorlatoztató Csizy István (1728–1805) strázsamester, költő, aki életének utolsó szakaszát Zemplén megye szolgálatában Tokajban töltötte.

A zeneirodalomban megmaradtak a híres verbunkosok, mint a kapuvári, kiskunsági verbunk, és mint a korszak divatos és kedvelt műzenéje, Csermák, Lavotta, Bihari muzsikája. A verbunkos táncnak is részletes leírásait találjuk, sőt az eseményt festők is gyakran megörökítették.

A néprajzi szakirodalomban érdekes és értékes tanulmányok, adatközlések jelentek meg, legújabbán Pesovár Ernő, Bálint Sándor, Dobos Ilona tollából.¹

A verbuválásnak, katonafogásnak országosan ismétlődő kísérő jelenségei, mozzanatai voltak, mégis helyi sajátosságokkal gazdagíthatjuk a szakirodalmat, ha egy-egy táj, megye részleteiben megmaradt leírásait összevetjük, elemezzük. A katonaillesítésnek, hadfogásnak a történeti irodalomban különösen a köré csoportosuló törvényteleniségeknek, visszaéléseknek, panaszoknak van sok nyoma. Zemplén várme-

¹ *Pesovár Ernő*: Verbuválás a reformkori Vas megyében. Vasi Szemle 1960. uő A magyar tánc történet évszázadai. Bp. 1972.; *Bálint Sándor*: A régi szegedi katonaélet. Etnographia 1979. 54–68.; *Szücs Sándor*: Szól a duda, verbuválnak. Bp. 1962.

gye levéltára is már a XVIII. század elejétől őriz ilyen forrásokat, amelyek részletesen leírják az eseményeket, elmondják a panaszokat. Ezekből válogattunk és boscsátunk közre részletes tanúvallomásokon alapuló dokumentumokat, melyek általánosak és egyediek is.

A bodrogkeresztúriak panasza 1735-ben erőszakos katonafogások miatt:

„Tekintes Nemes Vármegye, nékünk Kegyes Pártfogónk! Nagy alázatosan kéntelenítetünk Nagyságotok, Kegyelmetek kegyes lábaihoz borulván dolgunk alázatos elintézésére. Ez előtt circ. hat hetekkel itten Bodrogkeresztúrtban megfordulván négyen Tekintetes Splényi Regementbeli Katonák, akik is annak előtte itten lakvának,... Vármegyében katonaságot viselő Bertóty Jakab Urammal töltötenek itten még két hetet, az idő alatt, hol egy, hol más becsületes gazda emberekkel öszveakadván borral kedveskedtenek önekik. A borital közben egyszermásszor nyolc gazda embereknek, kikkel tréfázkodás közben, kinek más szín alatt kezeket megfogván, beléik kötötenek, hogy kezüket az katonaságra adták volna bé, holott parantsolatyok sem volt az Verbungra, sem mundért magokkal nem hoztanak, ugyancsak nem szüntenek meg hitegetésekkel. A sanyargatások eltávoztatására egynéhányan megváltottuk magunkat Bertóty Jakab Uramtól, mint akkor jelenlévő tisztől, fizetvén Eökegyelmének némelyek hét forintokig, némelyek tízig, némely pedig húsz forintokat is. Megnyugtaván bennünket, hogy ezután semmi bántódásunk aziránt nem léssen és békével maradhatunk. Mostan pedig Tiszán által menvén megszállott itten azon Tekintetes Regement Kapitánya Malatinszky János Úr alatta lévő tizedesével és egynéhány katonákkal együtt, újabban is kényszerítettünk a katonaságra, beírván nevünket, a Város Hadnagyának kezébe adta, és megparancsolta Ökegyelme még visszajön bennünket megfogaván, tartson fogván, mert ha nem, magát fogja megkötöztetve elvinni. Kire való nézve kérjük nagy alázatossággal a Tekintes Nemes Vármegyét (semmi hajlandóságunk vagy igyekezetünk a katonaságra nem lévén) méltóztassék ilyen nagy méltatlan áskarimet maga szívére vévén dolgunkat orvosolni, mert ha mindenekezt véghez visznek, amint akarják, nagy romlására léssen ezen szegény helységnek, ... mert mindnyáján gazda emberek lévén a fizetésben nem utolsók vagyunk, úgy hogy közülünk többnyire 2 Rhénes Forintjával és egynéhány Krajcárokkal a legkisebb is egy Rhénes Forint és 30 Grajcárjával fizet holnaponként, a kvártélypénzen kívül, melyeket öszveszámlálván tsak egy esztendeig is meglehetőssummára mégyen. Hogy azért mind rajtunk megesendő károk eltávoztassanak, nagy alázatossággal kérjük Nagyságotok, Kegyelmeteket, méltóztassanak ezeket orvosolni. Alázatos Szolgája Bodrogkeresztúrtban lakozó Szaniszló János, Nagy András, Tokai István, Szűcs György”²

A panaszra a vármegye választ kért Malatinszky kapitánytól, kinek írásos válaszáat az Újhelyben tartott 1735. május 26-i közgyűlésen olvasták fel. A kapitány ragaszkodott ahhoz – név szerint nem jelölve meg –, hogy két katonát elvisz Debrecenbe, mert szükség van a hadak kiegészítésére.

1743-ban a mádi verbuválás idején hasonló visszaélések történtek, melyről a megye egyik szolgabírója és táblabírójából álló vizsgáló bizottság 11 tanú vallomása alapján tekinthetünk be és kapunk részletes képet a történetekről:

„Kérdőpontok: 1. Tudja é a Tanú, hogy a Kassán állomásozó Tekintetes Haller Regimentbeli Katonák most folyó 1743. esztendőben ezen Nemes Zemplén Vármegyében verbuváltak volna, melyik városban, vagy helységben és hány nap? 2. Micsoda renden lévő tiszt, hány közkatona volt azon verbung alkalmatosságával, és hány szekérral jöttek, nemkülönbön elmenetelekkor hány szekeret kénytelenítették alájok adni? 3. Hány új katonát fogtak azon verbungon, micsoda renden lévőket ha tudja, erőszakkal vittek é valakit, avagy ki-ki maga jókedvéből adott kezet? 4. Azon új katonák közül eresztetett é ki valaki, vagy sem, ha eresztettek, hányat és kiket nevezet szerint, fizettek é magok váltságáért valamit, ki mennyit fizetett, letett hiti után vallja meg a Tanú.

Első Tanú Vécsey Sámuel Mád város lakosa, kb. 50 éves. Elsőre válaszol: Tudja bizonyosan, hogy a Kassán állomásozó Haller nevet viselő Regement kb. május 1-én jött ide Mádra, és mintegy

² Zemplén vármegye Levéltára Sátoraljaújhely (Zlt.) Közgyűlési jkv. 1735. No. 27. pag. 401–402. Malatinszky kapitány vallomása 403. pag.

kilenced napig verbuvált. 2-re: Azt is jól tudja, hogy Suller Leopold nevű Strázsa Mesterrel és Káplárral együtt 11-en voltak, kik is három szekeren jöttek ide, innen pedig a város Göncig 4 szekeret kénytelenített alájok adni, azonkívül a kapitány alá is egyet (ki is a többi után mintegy harmad vagy negyed nappal érkezett), elébb is elment a többenél. A 3. pontra vallja a Tanú, hogy itt Mád városában kb. 12 új katonát fogadtak, azok között két, itt való gazdaember is volt, úgymint Szopkó György és Dózsa István, hogy ezeket pedig erőszakkal vitték el, onnan tudja a Tanú, mert 4-szer az elsőért minthogy kedve ellen elvitetett, maga a tanú olvasta le a tiszteknek a 4 vonás forintot, a másik is maga váltságáért 8 forintot fizetett, tudja azt is, hogy ezeken kívül még kettő váltott ki, úgy mint Koszta János görög legény, ki is magáért fizetett 114 Rhénes forintokat, és Poros István, kiért azt is hallotta, hogy az Atyafiai 12 aranyat fizettek. A 8 katonát pedig magokkal elvitték.

Második Tanú Herlinczy János, Mád város bírója 40 év körüli. 1-ször: Tudja, hogy a katonák Pünkösd Havának mintegy elejin elkezdvén, itt Mád városában dob- és hegedűszóval kb. 9 napig verbuváltak. 2-ször: Tudja azt is, hogy egy zászlótartó és egy strázsamester voltak a verbungon, azután két vagy három nappal érkezett Kégli nevű kapitány is, ki talán 3 nap múlva elébb, mint az többi, elment, de az közkatonák számát, mivel magok pénzén éltek, nem tudhatja, de azt tudja, hogy ide való jövelelkkor 3 szekér hozta őket, elmenetelekkor pedig a város 4 szekeret kénytelenített alájok Göncig, azonkívül a kapitány alá is egyet. 3-ra: Nem tudja világosan, hogy a többi között két itt való portió fizető szegény embert, úgy Dózsa Istvánt és Szopkó Györgyöt, erőszakkal elvitték, mikor e Tanú bírólévén az Tisztekhez járt kérni, hogy az Gazda Embereket ne vinnék el, akkor kérdezte a Tanú Szopkó Györgytől, mint-hogy ő volt az első, hogy volna é kedve az katonaságra? Arra azt felelte, bizony néki nincsen, nem is volt, hanem erőszakkal és kedve ellen vitték el, sőt e Tanúnak Tisztekhez való jártában, midőn hallották a katonák, hogy kérelmezné az Gazda Embereket mintegy dorgálván a katonákat, hogy miért viszik erővel az Gazdákat, akkor rúdul káromkodván a katonák mondották. No bíró, ilyen-amolyan, adta csak add bé a kezedet, mindjárt téged is papokkal együtt elviszlek.

Harmadik Tanú Vécsy János 36 év körüli, mádi szenátor vallotta: Tudja a Tanú, hogy azon verbuválásnak alkalmatosságával 12 katonát fogadtak, kik közül 2 Gazda Ember, úgy mint Dózsa István és Szopkó György, a többi pedig kapások, másféle legények voltak.

Negyedik Tanú Dózsa István, kb. 50 éves mádi lakos hittell vallja, hogy a katonák itt verbuváltak, de hány nap, nem tudja. Tudja bizonyosan, hogy azon verbungnak alkalmatosságával egy estve a Méltóságos Báró Andrassy Urak Ő Nagyságok kocsmájára egy krajcár ára sert inni bemenvén, sokszor nevezett regimentbéli katonák a mostan említett kocsmán a Tanút megfogták, és erőszakkal elvitték. És midőn azután mentek volna véle, minthogy erőszakkal elhúzták, kedve nem lévén, kiugrott közülük, és szaladásra vette az dolgot, kit is utolérvén nem sokba múlt, hogy az bélit ki nem vágták, amint most is a vékonyán felül az vágás meglátszik. Azután felvén a Tanú egy kocsmára az, hol a Káplár volt szállva, ottan sokat kényszerítették, hogy adja be katonaságra a kezét, de hogy kedve nem volt, nem akarta beadni a kezét, csakányokkal és kardok lapjával hátul megvervén és megkínozván annyira, hogy sehova nem mehetett, ami abból is kitetszik, hogy az nagy vágás és verés után a Tanút az kemence mellé vetették. És midőn Strázsa nélkül otthagyták, elmehetett volna, hogyha bírhatta volna magát. Kevés üdő múlva ismét visszajöttek a katonák, és akkor erővel ráadták az Mundért, haszontalan lévén sok reménykedése, hogy tudniillik hagynak néki békét, amert már felesége, gyermekei vannak, s portió fizető ember volna úgysis (úgymond mit csináltak velem, mivel már koldussá tettek). Mivel a Tanú maga is benne volt a veszedelemben, tapasztalván jól tudja azt, hogy magával együtt itt Mádon fogadott új katonák közül 4-et eresztettek el fizetésért, úgy mint Poros Ostvánt, Koszta Jánost. Szepessy György egy aranyat tett le az Tiszteknek, és mivel az katonák mentéjét is béítették volt a Tanúnak, azért Szathmáry Mihály fizetett 3 máriásokat.

Ötödik Tanú Szopkó György, mádi, 22 éves. Hogy hány új katonát fogtak itt Mád városában, bizonyosan nem tudja, hanem azt tudja, hogy Dózsa Istvánt és magát is, portió fizető embereket, erőszakkal vitték el. Amint hogy egy alkalmatossággal két kerékszegezen elveszvéen gondolta azt, hogy ha valaki ellopta is, a kocsmába vitte, és ottan béitta. Kocsmánkint kereste a maga kárát, a többi között Báró Orczy Úr Ő Nagysága kocsmájára bémenvén kérdezkedni,

akadott egy jóakarója, ki is ottan serezhén kínálta a Tanút is, mivel e Tanú e sok járásban megfáradott, szomjúhozott, minthogy nem is sok volt a korszóban, egyszerre felhajtotta a sert, azt megíván azon jóakarója megint többet akart hozatni, de a Tanú nem engedte, minthogy sietett, és másutt is akarta maga kárát keresni. Azonban midőn ki akart jönni a nevezett kocsmáru, hallja, hogy muzsikaszóval táncolva, kurjongatva az ablak alatt jönnek az verbóváló katonák, akkor megszólítja ezen jóakarója mondván: ne menjen ki Kegyelmed, mert odaki majd belékötöznek azok a katonák Kegyelmedbe. Megfogadta a szavát, ki nem ment, hanem leült az kemence mellé, azonban bérohanván az katonák mindjárt az magok mesterségét, mellyel az olyatén verbóválások szoktak élni, elővették, nagy incselkedéssel és hízelkedéssel a Tanúhoz menvén, ilyen formán szólították meg. No pajtás, mint vagy? Gyere katonának, de mivel a Tanúnak gondolatjában sem volt, nem hogy kedve lett volna, hogy katonává légyen, amint is tartván tőlük, még a kezét is amennyire lehet, eldugta. Midőn pedig így incselkednének különb-különbféle mesterséget, erővel kirontották a kezét, s ráfogták esküvéssel pecsételvén, hogy beadta a kezét. Ezek meglévén, ki miért foghatta e Tanúnak két katona az két kezét tartván, az harmadik kikapván az süvegét a Tanú fejéből, s maga süvegét tette az katona e Tanú fejére, annak utána húzván, rángatván erővel felhozták a Kapitány elejibe. A Kapitány is csak azt mondotta, barátom mivel reád esküsznek, meg kell lenni, mert még az is esküdtött, aki ott nem volt, hogy beadta volna a kezét e Tanú. Amint is levonván ruhát a Tanúról erőszakkal, az munkdérba felöltöztették. Maga a Tanú 4 vonás forintokon kiváltatott az Bíráknak sok kérésére, mely 4 forintokat Hadnagy Úr olvasta le.

Hatodik Tanú Báró Ádám 45 éves, mádi lakos vallja. Jól tudja, hogy hármat vagy négyet az új fogadottak közül, úgy mint Koszta János görög legényt, Poros István és Szopkó György nevű mádi lakosokat eleresztették, de ezeknek kezeit mennyiért eresztették, nem tudja. Koszta Jánosnak 80 Rhénus forintokat adott e Tanú, mely pénzt Koszta egészen, azonkívül Pap Jánosnál lévő 36 Német forintokat maga váltságáért Tiszteknek fizette. Azt is hallotta, hogy itt való Popovics Antal nevű kereskedő görög akkor baja lévén Koszta Jánossal, mivel minek előtte katonák közé nem állott, Koszta bőtbéli legénye volt nevezett Popovics Antalnak.

Hetedik Tanú Popovics Antal 35 éves, görög kereskedő hallotta, hogy a fogadott új katonák közül Szopkó Györgyöt, és görög legény Koszta Jánost eresztették fizetésért. Ki is Báró Ádám görögöt adóssá tévén, katonának 78 német forintokat adott, azt is hallotta, hogy Pap Jánosnál tartott 36 Rhénus forintját Koszta felvette, és mindenestől a maga váltságáért az Tiszteknek fizette. Azonkívül, hogy a bajtól megmenekedhessen, két aranyakat, egyet a Kapitány Úrnak, egyet pedig a Zászlótartó Úrnak adott.

Nyolcadik Tanú Orbán Sámuel 48 év körüli, mádi lakos. Jól tudja, mind itt Mádon, mind pedig Szántón oly katonákat fogadtak, kik közül 2 ide való portzió fizető gazda, a többi pedig szabad személyek, holmi gyülevész kapások voltak. Szemeivel látta, hogy erővel szedték az embereket. Sógorát Poros Istvánt, ki is az kocsmán erőszakosan megszoríttatván a katonáktól, addig erőltetett pálinkával, míglen világos voltát nem tudta, és amidőn már látták volna a katonák, hogy holt részeg lett volna, a magok szállására vitték, és ottan a rajta lévő ruhát levonván róla, a munkdérba felöltöztették. Másnapra kelvén Poros István feljőzanodott volna, le akarta volna magáról hányni a mundért, de a katonák nem engedték, azt mondván néki: Pajtás, haszon-talan, már meg se gondolod, hogy leveszed magadról a Mundért, már te katona vagy.

Kilencedik Tanú Poros Erzsébet 26 év körüli, mádi lakos hasonló vallomása.

Tizedik Tanú Boronkay András kb. 29 éves, mádi lakos. Jól tudja e Fatens, hogy a szóban forgó Haller Regimentbéli Katonák is Mád városában e most folyó esztendőben regrutáztak, de melyik holnapban és hány nap, arra nem volt gondja, hogy azt számlálja. Azt sem tudja, hogy hány új katonát fogadtak azon Verbunknak alkalmatosságával, hanem tudja, három vagy négyen kívül mind gyülevész munkájára a szőlőnek jött nép volt. Hogy pedig erőszakkal vittek volna valakit, másképpen nem tudja, hanem ezen új katonáknak strázsálására (mivel azt is megkívták) e Fátens harmad magával kirendeltetett. Éppen akkor ment strázsatársaival együtt ahhoz a házhoz, amelyben a katonák voltak szállva, midőn egy Petró nevű legénykét nem tudja honnan hoztak oda, nagy kedvetlen, kit is oda hozván addig erőltettek az pálinka itallal méglen kedve nem érkezett. És amidőn látták volna, hogy már kedve van, akkor reáadták a Mundért, ki is látván, hogy már rajta van a Mundér, mondotta a zászlótartónak, no

zászlótartó Uram minthogy látom, hogy már nékem így esett dolgom, még ma lesz három, amint is még azután két főt hoztak. A másikat midőn elhozták volna, az is az sok itatás után magának kedvet vévén nem sokat vontatta magát, a Mundért felvette. Harmadszor megint elmenvén úgy hallotta, hogy házról-házra jártak, kevés üdő múlva kaptak hol nem, hát ismét hoztak egyet ing nélkül szűrben. Kinek is kivévén az katonák a szűrt a nyakából, inget akartak reá adni, de mivel erővel vitetett el, kedve nem lévén, nem engedte magára adatni. Húzták, vonták, verték, két kezét kifeszítették, úgy akarták reá adni az inget, de csak nem engedte. Eleget itatták volna, annyira, hogy erővel az szájába akarták tölteni, ugyan koczogot az üveg az fogaihoz, de legkisebb cseppet sem vett a szájába. Látván az Zászlótartó, hogy semmit sem tehetnének néki, két vagy három pálcát összetörvén rajta a verésben, a kementzébe vettette, úgy mondván: noha sokat láttam, de még ilyen kemény természetű legényt nem láttam, aki ennyi verés után is nem akarna engedni. Azon új katonák közül nem tudja, hol eleresztettek volna, csak másoktól hallotta, hogy kiváltották volna, de egyiket sem tudja, mit adott maga váltóságáért.

Tizenegyedik Tanú Bajusz Miklós 40 év körüli, mádi lakos. Az egész Mád városa tudja azt, hogy a Deutralis Katonák itt verbováltak. Mivel maga is jelen volt, látta szemével, midőn erővel a legényekre reá adták a Mundért”.³

1797. július 30-án Krisantzki György erdőbényei bodnár mester inasának visszaszerzéséért, Vásárhelyi János fiának szabadításáért közös kérelemben esedezik a zempléni alispánnál:

„Tekintetes Consiliarius és Ordinarius Vitze-Ispány Úr! A feljebb múlt heteken erdőbényei lakos Nemes Márton György Uram a Bodnár Inasomat Vásárhelyi Istvánt a Collégium Arendás zsidója által oly végett magához csábította, hogy pinczéjébe valamely hordót abrontosza meg. Ellenben pedig ezen abrontoszás nem igaz lévén, az inasomat egyenesen a házba vitték, ottan legelőször pájnkával, azután borral keményen megrészegítették, részeg fővel pedig ötet említett Nemes Márton György Uram maga fia helyett a mostani Insurgens Nemes Sereg közé zsoldosnak hódította. Sőt mind nékem, mint Maisterének, mint pedig Édes Apjának, Anyjának hírnök nélkül azon részeg fővel szekérre tévén Gálszécsbe vitték. De az úton is azon inasomat részegítették, hogy sehol is Gálszécsig ki nem jőzanodhatott. Ezen részegség közben tehát, ötet Méltóságos Obester Úr elejibe vivén, ottan a katonaság közibe Márton József helyett béiratták. Másnapra kelvén pedig az idő az inas Gálszécsben kijőzanodván, Obester Úr Ónagyságának maga miképpen lett megtsalattatását elbeszéllette és szabadon leendő eleresztését kérte. Melyet is ő ottan megnyervén hazajött és azolta ismét előbbeni szolgálatját nálam mint bodnár inas folytatta. Történt pedig, hogy az erdőbényei bíró megvetvén az én nemesi szabadságomat, minden hírem s akaratom ellen azon inasomat éjtzakának idején a borházban aludván az ajtót sarkából kivetvén megköztöztette és Liszkára Méltóságos Obeslajtinánt Úrnak által küldeni, onnan pedig Gálszécsbe felkísírtetni parantsolta. Kitől vehette pedig az erdőbényei bíró ezen parancsolatot vagy bátorságot, elég az, hogy ezáltal nemcsak az én nemesi szabadságom sértetődik, hanem azon felül is megkárosíttatom, mivel azon inast ételén s italán kívül ruházzal is tartom, melyért ő nékem mind ezideig meg nem szolgált. Sőt amidőn feleségem aztat meghallotta, hogy Márton György Uram miképpen hódította legelőször is az inasomat, kiszabadítása végett minden illendőséggel Márton György Uramhoz menvén, akkoron feleségemet Ókigyelme rút betstelenségek között meg is toszigálta és szemei közé köpdösött. Minthogy pedig az ilyen részegítő tsábítás még a verbunkos katonaságnak is tilalmaztatna, a nemes insurgens seregnek pedig ezen tselekedetét semmi törvény helyben nem hagyhatná, ellenben én azon inasomnak is segítsége mellett több uraságoknak Conventionatus Bodnára lévén számos hordóknak megtsinálására köteleztetem. Ezekre való nézve Méltóságos Consiliarius és Ordinarius Vitze Ispán Urat alázatosan instálom, méltóztasson azon inasomat az insurgens katonaságtól kegyesen feloldoztatni. Feleségemnek pedig ártatlanul lett megtoszigálásáért és megmotskolásáért, sőt szemébe való köpdöséséért (mivel hogy magam szegény nemes ember vagyok és a perlekedésre tehetségem nintsen) elegendő satisfaciót kegyesen szerezni.

Én pedig alább is megírt Vásárhelyi János az fiamnak kiszabadításáért ezen fontos okokra való nézve alázatosan instállom. 1. Mivel én Contribuens ember lévén több fiam azon felül

3 Zlt. Közgyűlési jkv. 1743. No. 35. pag. 233–247.

említett bodnár inasnál nintsen és így a Felsőleges rendelkezésekhez képest, ha szinte reguláris katonaság közé állott volna is a fiam, mégis őtet, mint egyetlen egy fiú gyermeket ki kellene a katonaságból eresztetni. 2. Őtet minden hírem, s akaratom nélkül részegséggel hódította Márton György Uram zsoldosnak. 3. Igaz dolog ugyan, hogy Márton György Uram nékie magának 10 Vonás forintokat fizetett, de én aztat nékie a fiam által visszaadattam. Márton György Uram pedig azt mondja, hogy azon gazdának, ahová a fiam egy napra kvártélyba rendeltetett, azután pedig Obester Úr által visszaeresztetett, 2 aranyakat adott volna kezébe, de mivel ezen két aranyakat nem látta, annyival is inkább el nem költötte. Márton György Uram attól, akinek adta, attól kérje vissza. 4. Én magam is megélemedett siket ember vagyok, de a fiam is hasonlóképpen siketségbe van, ahonnan ő a katonaságra teljességgel alkalmatlan. 5. A jobb keze könyökébe oly hibás, hogy gyakor ízbe a bal kezével dolgozni és enni kénytelenítetik, a katonának pedig mind a puskát, mind a kardot a jobb kezével kelletik forgatni, ezekkel való bánást pedig a bal kezével véghez nem viheti. 6. Méltóztasson néki a jobb szemét megvizsgáltatni, láthatóképpen kitetszik, hogy néki arra oly nagy hályog mintegy lencseszem ereszkedett, ezen hiba is őtet a katonaságra alkalmatlanná tette. Végtére én megélemedett öreg vagyok, több gyermekhez reménységem nintsen, halálom törtévény pedig házam, szőlőtskéim tsupán tsak ezen fiamra nézendő, ki is ha a katonaság között maradna, kifizetné őfelségének mind ezektől jövőendőben a Portiot, nem látom. Mely okokra való nézve, midőn a fiamnak kiszabadulását, Márton Józsefnek pedig helyette személyes előállítását alázatosan instálnánk, örökös, s alázatos tisztelettel maradunk Tekintetes Consiliarius és Ordinarius Vitze Ispány Úrnak alázatos szolgálai Nemes Kriszantzki György erdőbényei bodnár mester, Contribuens Vásárhelyi János, a felül megírt Vásárhelyi Istvánnak édes atyja”.

Az erdőbényei panasz kivizsgálására Bernáth Ferenc alispán deputatiot küldött ki Tolcsvai Nagy Imre főszolgabíró és Kelemen Ábrahám vármegyei esküdt vezetésével, akik részletes tanúvallomásokon alapuló jelentést adtak be a közgyűlésnek 1797. augusztus 6-án. Ez a jelentés másképpen mutatja a katonának történt beszervezést, feltehetően a tanúk a bepanaszolt Márton György emberei voltak.

Részletek a kiküldöttség jelentéséből: „... Alázatosan jelentjük Alispán Úrnak Nemes Kriszantzki György erdőbényei bodnár mesternek és Vásárhelyi János esedező levelekre, hogy Nemes Márton György Vásárhelyi Jánosnak István nevű fiát, a bodnár mesternek inasát elsőben is pályinkával, azután pedig borral keményen megrészesítésűen, részeg fővel a maga fia helyett az Insurgens Nemes Sereg közé zsoldosnak hódította. Szüleinek, Mesterének hírek nélkül azon részeg fővel szekerre tévén Gálszecsbe vitte, József nevű fia helyett béíratta... Megfogatása az ifjúnak, bodnár mesternek maga mestersége tetemes hátramaradást okozott, mint pedig a szüléknek szomorúságokra esett, mivel öreg, gyámoltalan állapotokban több fiok nem lévén, valamint magoknak, úgy jószágoknak gondviselések iránt benne helyezették reménységeket. Az ifjú, valamint az atya siketséggel meglátogatott ugyanazon nyavalyába van. Jobb keze hibás, hogy gyakorta a bal kezével enni kénytelenítetik, nemkülönben a jobb szemén hályog vagyon. Az ifjúnak kiszabadítása iránt esedezvéen, ezen kitett dolognak bővebb megvizsgálása s egyszersmind a feleknek kihallgatása végett Erdőbénye helységébe kimentünk, a feleket az esedező levélnek minden pontjára kikérdeztük és a tanúvallomásokat a következőkben terjesztjük elő: Elsőben: N. Márton György három élő Tanúkkal Sejben György helyi református tanító, Szij János erdőbényei tanácsbeli, Bende Jánossal megbizonyította, hogy Vásárhelyi Istvánt nem hogy pályinkával, majd borral megittatta az Collegium Kortszmájába maga fia helyébe zsoldosnak hódította volna, sőt azon regveli órákon amint Bende János letett hite után vallja, Márton Györgyöt az kortszmában sem látta. Maga a Tanú amint a kortszmába ment voltna früstökömlőni, előtte menvén Vásárhelyi István mintegy 40 lépésnyire, éppen midőn a kortsma kapuja eleibe ért volna, füle hallatára Siczó nevezetű E.-bényei lakos megszólította Vásárhelyi Istvánt, hogy menne zsoldosnak Bakos Józsefért. Ezt meghallván a kortszmába lévő zsidóné, azt mondta Vásárhelyi Istvánnak, hogy inkább menjen Márton György fiáért lovasnak, mintsem gyalognak Liszkára. Amint is reá állván az ifjú, a zsidónéval elmentek Márton György házához, ottan hogy alkudtak meg, hogy nem, nem tudja. Valami fél óra múlva ezen kocsmába

szekérrel együtt Márton György Vásárhelyi Istvánnal együtt jöttek. Igaz ugyan, hogy már ekkor Vásárhelyinek fejében volt, de részeg nem volt. Márton György egy icce bort hozatott és azt többekkel együtt megitták. Az alatt Pataki András megszólította Vásárhelyit, mondván: Hát te, Öcsém mit csinálsz? Melyre felelt Vásárhelyi. Már én katonának állok Bátyám Uram, mert én ezt megszerettem és erre adom magamat. Hát az apádnak, anyádnak adtál é hírt? Melyre Vásárhelyi azt mondotta. Én már nem bánom, csak elmegyek, ezzel könnyűbe lábadván szemem, Márton Györggyel együtt elmentek.

Sejben György Tanú éppen akkor jelen volt, midőn a zsidó árendásné Beniaminné Márton György kapujába vezette Vásárhelyit. Márton Györgyné nem esmérven az ifjat, így szólította meg: Hát kendet kinek hívják? Melyre felelte az ifjú nevét. Van é kendnek kedve zsoldosnak állani? Van, igenis, úgymond az ifjú, pedig akkor legkisebben is ittas vagy részeg nem volt. Különbösen is reggel lévén az üdő, vasárnap mintegy 7 óra tájba nem is gondolhatta részegnek lenni. A Tanú egy kevéssé haza fordult, újra visszajött Márton György házához, akkor látta, hogy a zsoldosnak állott Vásárhelyi rántottát evett és egy icce bor is állott előtte. Ugyanazon alkalmatossággal hallotta azt is, hogy 60 forintokban alkudtak meg. Szig János Tanú letett hite után vallja, hogy már 3 ló be volt fogva Márton György udvarán egy gyikinnel béborfított szekérbe, midőn a Tanú betért. Éppen jó, hogy bé-jött Komám Uram ihol én ezen a Vásárhelyi nevezetű fiút megfogadtam zsoldosnak a fiam Jósi helyébe. A Tanú erre mondja: No jó, látom, hogy e csontosabb mint a kend fia, s magasabb is, ha három holnapig hever, derék legény lesz belőle. A zsoldoshoz fordulván kérdezte: Igaz é ez fiú? Erre a zsoldos igazat felelt. Hát mitsoda fundamentumon álltál zsoldosnak? Erre a zsoldos felelt: 60 forintot ígért Márton Uram és ha megszabadulok akár bénán, akár tsonkán, holtig eltart a házánál. Márton György mondta, most gondolja meg a dolgot, mert ez nem költsön kenyér. Annakutána a Tanú kezett tőle és Márton György egy icce bort hozatván megkínálta, de nem itta meg, hanem a zsoldosnak adta, ki is rántotta evés után megitta, de részeg nem volt. Látta, hogy 1 forintot felvett a zsoldos Márton Györgytől. Vallja a Tanú, hogy gazdaasszonya Krisantzki György bodnár mester felesége jöven és azt mondta Vásárhelyi Istvánnak: gyere haza te semmire való, rossz gyermek, semmi dolgod sints itt. Melyre Vásárhelyi azt felelte: nem megye, mert én katonává lettem. Melyre a Bodnárné a nadrágot kérvén vissza, mint inasától. Az ifjú vissza nem adta, azt felelte, 9 hétig fűrészeltem érte, tehát megszolgáltam, azzal a szekérrel megindulván, a helységből kimentek.

Másodszor: Előállítván Nemes Krisantzki György és Vásárhelyi János esedezők a beadott panasz pontokat elősorolták. A Tanúk, Pataki András, Szilágyi András az elszegődést nem tudják. Márton György megvallotta, mint pedig a Tanúk vallomásából világosan kitetszik, hogy szülei és gazdájának híre nélkül állott be zsoldosnak. Hogy Gálszécsből, hogy jött haza, nem világos, mert semmi bizonyáglevelét nem hozván magával, jól lehet, itthon mintegy 3 hétig mulatozott, azt állítván, hogy ő végképpen elbocsájtott. Szolgabírói parancsra megfogadtatott és Liszkára elkísértetett. Vasra tétetvén éjczakának idején eltörvén a vaslánc szemét, elszökött és mai napig hol légyen, nem tudatik. Igaz ugyan, hogy Vásárhelyi István zsoldos a katonaságra alkalmatlannak találtatik. A helységbeli bírának és lakosoknak tanúbizonyosága szerint hallásában nagyon hibás, jobb szemén egy lencsényi hályog lévén, talán jövőben egészen megvakul, ártalmára inkább, mint hasznára lehet a Nemes Seregnek. Márton György általunk megintetett, hogy vagy a zsoldosát felkeresse vagy pedig helyébe más zsoldost állítani el nem mulasson”.³